

Балабеков Е.,* Лесбек Ү.

п.ғ.к., доцент, АӘИУ, Шымкент, Қазақстан

студент, АӘИУ, Шымкент, Қазақстан

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА МУЗЫКАЛЫҚ – ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ

Автор корреспондент: aldeshov_s@mail.ru

Түйін: Мақалада мектеп қабырғасында оқушыларға музыкалық – эстетикалық тәрбие берудің кейбір мәселелері қарастырылған. Музыка өнер ретінде адамның сезіміне әсер етеді. Музыканың әсер ету мүмкіндігі ешқандай басқа өнер тундысында кездеспейтіндей пәрменді әрі тыңғылықты. Сондықтан музыкалық өнерді мектептегі эстетикалық тәрбиеде ең басты құралдардың бірі ретінде пайдаланады. Авторлар мектептегі эстетикалық тәрбие ісінде музыкалық өнердің мүмкіндіктерін пайдалануда оның жанрларын пайдалану жолдарын, оқулық және көркем – шығармашылық репертуарын оқу – тәрбие жұмыстарында қалай қолдану жолдарын қарастыру. Мұндай тәрбиені жүзеге асыруда тәрбиеленушілерге мәдениеттің озық, прогресшіл үлгілерін, адамның рухани өмірін байыта түсетін шынайы көркем құндылықтарды көрсеткен жөн. Қоғамдағы рухани жаңғыру жағдайында жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде эстетикалық тәрбиенің маңызы бұрынғыдан да арта түсуде.

Кілттік сөздер: Музыкалық – эстетикалық тәрбие, музыкалық аспаптар, аспаптық музыка өнері, музыкалық эксперименталдық шеберхана, халық әндері, күйшілік өнер, оркестрлік орындаушылық, орындаушылық шеберлік, концерттік репертуар, дирижер, аспаптардың өзара үндестігі.

Жастар тәрбиесінде маңызды рөлдің бірін, әлбетте – музыкалық өнер атқарады. Музыкалық тәрбие оқушының өсіп жетілуі барысында ойын ұшқырлап, қиялына қанат бітіреді, халықтың рухани – мәдениетін меңгеру арқылы патриоттық сезімі қалыптасады, сонымен қоса, музыкалық сабақ арқылы оқушының азаматтық белсенділігі, эстетикалық талғамы қалыптасады. Сондықтан, музыкалық сабақ кезеңінде оқушылардың музыкалық-эстетикалық талғамын қалыптастырудың жолдарын анықтауды біз негізгі мақсатымыз деп таныдық.

Эстетикалық тәрбие жүйесінде музыкалық тәрбие маңызды роль атқарады. Ол ақыл – ой және адамгершілік тәрбиесімен тығыз байланысты, қиялдау, есте сақтау, ерік - жігер, шығармашылық қабілеттерді қалыптастыруды көздейді. Музыкалық тәрбие музыкалық оқыту мен музыкалық білім беру элементтерін қамтиды. Олардың өзара қимылы мен өзара байланысы толыққанды, жан – жақты музыкалық дамуды қамтамасыз етеді. Эстетикалық тәрбие еңбектің сұлулығын сезініп, түсінуге үйретеді және адам үшін еңбек әрекетіне итермелеуші қуаты болып табылады. Эстетикалық тәрбие адам бойында бейнелі ойлай білу, терең эмоциялық толқыныс, шығармашылық және әсемдік заңдарына сай мінез – құлық қабілетін дамытады.

Мұндай тәрбиені жүзеге асыруда тәрбиеленушілерге мәдениеттің озық, прогресшіл үлгілерін, адамның рухани өмірін байыта түсетін шынайы көркем құндылықтарды көрсеткен жөн. Қоғамдағы рухани жаңғыру жағдайында жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде эстетикалық тәрбиенің маңызы бұрынғыдан да арта түсуде. Эстетикалық тәрбие адамгершілік тәрбиемен тығыз байланысты. Музыка пәнінің мұғалімі педагог – музыкант ретінде оқушылардың музыкалық – эстетикалық білімі мен тәрбиесін ұлттық өнердің негізінде жетілдіруге байланысты көптеген іс-шаралар ұйымдастырады.

Өнер арқылы тәрбие беру жүйесінде музыка мен театр ерекше маңызға ие. Әдемі ән әуені, тамаша музыка адамдардың жан дүниесін жадыратып, көңіл-күйін сергітеді, ой-өрісін байыта түседі. Жалпы музыка әуені адамдарға алғаш дүниеге келген күндерінен бастап-ақ зор әсер етеді. Өйткені, ол жан дүниесінің азыға іспеттес, сондықтан ол эстетикалық тәрбиенің негізгі бір басты саласы боп саналады. Музыка тілмен жеткізе алмайтын адамның тереңде жатқан нәзік сезімінің құралы. Атамыз Абай "Құлақтан кіріп бойды алар, әсем ән мен тәтті күй" - десе, Л.Н.Толстой, "Жақсы музыка- көңіл-күйдің, жан-сезімнің шежіресі"-деген.

Жас ұрпаққа тәрбие беруде музыканың ықпалы ерекше, себебі оның эмоциялық ықпал ету күші бір мезгілде жүздеген көрермендерді өзіне тартады. Оның өзіндік ерекшеліктері бар. Ол - әдебиет, сөз өнері, музыка, бейнелеу өнерлерінің амал-тәсілдерін бойына жинақтаған синтездік өнер. Мұндай жиынтық сахна мен көрермендердің, олардың ойлары мен сезім-күйлерінің өзара байланысын, ортақтастығын орнатады. Жалпы сахна аясында адамның эстетикалық талғамының дамуына ықпал жасамайтын ұсақ-түйек нәрсе жоқ. Өнерпаздың сахнаға шығуынан бастап, оның киген киімі, сөйлеген сөзі, өзін ұстай білуі, сөйлеу мәнері - бәрі көрермендерді сұлулық ләззатына бөлеп, талғамдарын қалыптастыруға, адамгершілік қасиеттерін шыңдауға үлкен ықпал етеді. Тіпті концерт залдары мен театрлардың, мәдениет сарайларының сахналары көрермендерге тек ізгілік пен әсемдіктің жарқын үлгілерін ұсынады. Біздің қоғамымыздың жас мүшесінің нағыз азаматтық көзқарасының қалыптасуы тек білімге ғана негізделмейді, оған қоса өзінің сезім түйсігінен, ар-ожданның елегінен өткен ақыл-ой қызметі қажет. Бұл жерде өнердің алатын орны ерекше, ғасырлар бойы халқымызда жинақталған бай тәжірибесінің арнасын одан әрі кеңітіп, дамытуымыз керек.

Оқытушылардың музыкалық тәрбиесінің тәжірибелік алғы-шарттары олардың оқушыларға беретін білімі мен музыкалық-эстетикалық дамытуы болып саналады. Оқушылардың жеке музыкалық дамуын бақылау, олардың өнер жолында өсуін қамтамасыз етуге мүмкіндік туғызады. Бұл мәселелерді көптеген ғалымдарымыз зерттеді. Қазақстандағы музыкалық өнер саласында әр кезеңдерде белгілі музыкатанушылар Б.Ерзакович, М.Ахметова, А.Темірбекова, Л.И.Гончаров, З.Қоспақов, Б.Қарақұлов және А.Райымбергеновтар еңбектеніп, музыканың танымдық, тәрбиелік мүмкіндіктерін анықтады.

Музыканы түсініп қабылдау, әрине күрделі процесс, осыған орай Д. Кабалевский былай деп жазды: «Музыкаға деген қызығушылық музыкаға әуестену және оны ұнату, оның ғажайып сұлулығын түсіну үшін қажетті шарт. Сонда ол өзінің тәрбиелік және танымдық ролін атқара алатын болады. Ал музыкаға қызықпаған, онымен айналыспаған, оны ұнатпаған адамға білім мен тәрбие беремін деу сәтсіздікке ұшыратпай қоймайды» Әрбір оқушының сана- сезімі, мінез-құлқы, мәдениеті, өмірге көзқарасы, музыкалық қабілеті бірдей болып келе бермейді. Олардың өзіндік ерекшелігі - тәрбиесіне, шыққан ортасына да байланысты. Демек, оқытушы өзінің тәрбие жұмысында әрбір оқушыға өз алдына жеке-жеке педагогикалық тәсілдер қолданады. Болашақ маманның ең негізгі міндеті – таңдаған мамандығы бойынша теориялық білім мен тәжірибелік дағдысын меңгеру болса, кәсіби тұрғыдан қалыптасуына педагогикалық іс-тәжірибе кезеңінің зор көмегі болады. Адамның тұлға болып қалыптасуы жолында халық музыкасының әсері ұлан-ғайыр. Музыка өнері тек эстетикалық құрал ғана емес, оның өзге сипаттары да бар: - ұлттық болмыс, мазмұн, жанрлық ерекшелік. Бұл тұрасында, орта мектеп бағдарламаларында осы тұрғыдан әдістемелік тәсілдеріміздің мазмұнын байыта түсуіміз керек. Сондықтанда, жастардың тәрбиесіне ықпал ететіндей жаңаша әдіс-тәсілдердің түрлерін іздестіру керек сияқты. Байқасақ, әрбір жүргізілген музыка сабағының тәрбиелік мәні өте зор. Мектепке мұғалімдерді кәсіптік мамандыққа сәйкес даярлауда негізгі нысана музыка болуы керек. Бастауыш сынып оқушыларының әсемдікті көре, түсіне, жасай білуі мен рухани өмірін байыту, туған еліне, жеріне, табиғатына деген сүйіспеншілігін және ұлтымыздың бай қазынасы - қазақ фольклорына қызығушылығын арттыра отырып,

олардың бойында эстетикалық мәдениетті тәрбиелеу – бүгінгі таңда өзекті мәселе болып отыр. Оқушының әсемдік пен әрсіздікті, жақсы мен жаманды, мейірімділік пен зұлымдықты, қуаныш пен қайғыны түсініп ажырата білуіне байланысты оның эстетикалық мәдениеті мен мінез-құлық дағдылары айқындалады. «Жаратылыстың, һәм өнердің сұлу заттары адам жанында сұлулық сезімдерін оятады. Сондықтан баланың сұлулық сезімдері әр түрлі нәрседен - музыкадан, сұлу суреттен, поэзиядан оянымпаз болады. Тәрбиешінің міндеті балада өнердің қандай түріне ынтасы бар екенін анықтап, сол ынтасына сай өнердің түрлері туғызатын сұлулық сезімдерін өркендету», - деп А. Жұбанов айтқандай, бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениетінің дамуы сынып жетекшілерінің және пән мұғалімдерінің шеберлігі мен тәрбие құралдары қазақ фольклор жанрларын тиімді қолдана алуына, әдіс-тәсілдеріне байланысты. Оқушылардың музыка өнеріне дүниетанымын қалыптастыру әдістері алуан түрлі және ол оқушының жас мөлшеріне тәуелді. Музыка өнеріне дүниетанымын қалыптастыру әдістерін көрнекі және ауызша деп бөлуге болады.

Педагогикалық ғылым мен практика оқушының шығармашылық қабілетінің арттырудың неғұрлым тиімді әдістерін анықтап отыр. Олар: оқушылардың музыканы қабылдауы мен эстетикалық мәдениетінің бастапқы көріністерін дамытуға бағытталған сендіру әдістері. Шығармашылық қабілетті қалыптастыруда қолданатын сендіру әдісінің ерекшелігі оны қабылдайтын құбылыс әсем болған жағдайда ғана пайдалану керек екендігі. Оқушыда эмоциялық үн қосу өнер шығармаларымен тікелей ұшырасқанда пайда болады. Бұл әдісті көрнекілік, сондай-ақ ауызша әдіс деп те санауға болады.

Үйрету - жаттықтыру әдісінің мәні - оқушыны тыңдай, көре бағалай білуге және соған сәйкес белсенді іс-әрекет етуге үйрету. Үйрету, жаттықтыру әдісі көп қайталауды талап етеді және түрлі жағдайларда қолданылады. Аталған әдістерді кешенді пайдалана отырып оқушының қабылдау белсенділігін тәрбиелеу керек. Оқушылар әдебиетті оқуға, музыканы тыңдауға ынталы келеді. Әртүрлі әдеби, музыкалық шығармалардағы іс-әрекеттің оқиға желісін дұрыс түсіну үшін оқушыларды көп ізденуге үйрету, бағыт беру ұстаздың міндеті. Оқушылардың шығармашылық қабілеті және белсенділігі тұтас педагогикалық процесте дамиды. Сондықтан оның барлық еңбегі, демалысы шығармашылық бағытта тиімді ұйымдастырылса, ол өз өміріне әдемілік элементтерін енгізе алады. Қазіргі таңда жас ұрпаққа тәрбие беру саласында көп өзгерістер жаңалықтар болып жатыр. Бүгінгі күнде негізгі мақсат жан-жақты дамыған білімді тұлғаны тәрбиелеу. Өзгерістер өнер саласын да қамтыды. Тәрбиелеудің бір құралы кең сан қырлы ұғымды қамтитын музыкалық өнер. Халық тағлымының байлығын өн бойына жинақтаған, ертеден қалыптасқан педагогикалық тәжірибеде, тәлім-тәрбиеде оқу-ағарту мәселелері әлі де жетерлік. Музыка адамзаттың рухани азығы, жан серігі, ұшқыр қиялы, нәзік сезімі. Домбыра сөйлейді, қобыз жеткізеді, сыбызғы білдіреді деген сөз тіркестері қазақ мәдениетінде кездейсоқ кездеспейді. Сабақта оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда музыка мұғалімінің негізгі міндеті толықтырылған кеңейтілген бағдарлама негізінде оқу-тәрбие үрдісін және ұстаздың педагогикалық шеберлігін дамыту. Жас өспірімнің бойында талғампаздық эмоциялық сезімпаздық қалыптастыруында, оның мәдениетті болып өсуінде музыка әлемін түсінуде мектептегі музыка тәрбиесінің алатын орны ерекше. Әр түрлі жанрлы музыкалық шығармаларды тану, музыкадағы түрлі кезеңдермен көңілді ажыратуда оқушының музыкалық шығармашылығын дамытады. Жас өспірім – тыңдаушы, орындаушы музыкаға деген өзінің ой-пікірін көрсететін, түсінетін оқушы. Сондықтан музыкалық шығармашылық қабілеттің басты саласының бірі - ол музыка арқылы тәрбие. Эстетика мен музыкалық шығармашылық қабілеттің ортақ мәселесі адамның табиғат пен өмірдегі әсемдікті қабылдап бағалауға және түсінуге тәрбиелеп оқыту. Мұғалімнің міндеті оқушының жай ғана музыкалық икемін дамытып, оған музыкалық білім ғана беру емес, оның шығармашылық белсенділігін арттыру. Музыкалық тәрбие әдебиет, бейнелеу өнері, тіл, тарих тағы басқа пәндермен байланысты. Сонда ғана біз оқушының мәдениетті жан дүниесі бай ой-парасаты кемелденген білімді

оқушы етіп тәрбиелей аламыз. Музыка тіл айтып жеткізе алмайтын адамның киелі нәзік сезімі. Музыка бұл сезім тілі, адам жанын баурап алатын, моральдық сезімдік эстетикалық бірлігі болып табылады. Мектептегі музыка пәні оқушыларға басты тәрбие құралы болып есептеледі. Олардың рухани өмірі мен тәжірибенің музыка әлемін түсініп қабылдауы. Оқушының талғампаздығы, эмоциялық сезімталдығы, білімділігі, мәдениеттілігі, жас өспірімге ақыл-ой, сана-сезімдігі жақсы мінез-құлықтың қалыптасуына әсерін тигізеді. Музыканың қажеттілігі – ол музыка өнерінің негізімен оның өмірі мен байланысы жайлы түсінігін жетілдіру, баянды меңгеруіне көмектесу. Музыкалық тәжірибелік іскерліктерін дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Оқушының бойында рухани мәдениеттің маңызы мен ажырамас келбетін байытатын музыканың әсері мол. Олардың бойында түсінігі, сезімдік қабілеттілігінің тұрақтылығы музыка тілінің ерекшелігін меңгеру. Музыка сабағында, сыныптан тыс уақыттарда бастауыш сынып оқушыларымен музыкалық тәрбие жұмысын жүргізе білуге, күнделікті өмірге музыка өнерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін кеңірек пайдалана білуге даярлау. Музыка пәнінің мұғалімінің негізгі мақсаты - оқушының бойында рухани мәдениеттің аса маңызды, ажырамас бөлігі музыкалық мәдениетті қалыптастыру арқылы шығармашылық қабілетін арттыру. Отанға, өз халқына деген сүйіспеншілік, халық музыкасына, өз халқының рухани мәдени мұрасына, салт-дәстүріне деген оң сезімдерін оятады. Балалардың музыка арқылы түсінігін сезіну қабілетін музыка ерекшелігін меңгеру. Бүгінгі таңда балаларды жастайынан өнерге баулу музыкалық тәрбие арқылы жаңа тұлғаны, жаңа адамды тәрбиелеп қалыптастыру. Сухомлинский былай деді: «музыка адамның табиғаттың әсемдігіне, еңбекке деген құлшынысын арттырады, музыканың арқасында адамның айналаға, өмірге, тіпті өзіне деген көзқарасты өзгертеді». Қорыта айтқанда, оқушыларға музыкалық - эстетикалық тәрбие беруде музыка пәнінің мұғалімі басты рөлге ие.

Әдебиеттер тізімі

1. Айтмұқаев Б. Өнерің өнегелі – өсер ұрпақ. Алматы. Жерұйық 1993.
2. Педагогическая энциклопедия в 4 томах, М: – 1965.
3. Ұзақбаева С. Балаларға эстетикалық тәрбие берудегі халық дәстүрі. Алматы. 1990.
4. Хамиди Л. Талант яркий, самобытный. Огни Алатау. 1983.
5. Ұзақбаева С., Төлебаева Ж. Сырлы саздар тағылымы. Алматы. 1999.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы музыкально – эстетического воспитания детей в условиях школы. Музыкальное искусство способно воздействовать на чувства человека, побуждает к сопереживанию, формирует стремление к преобразованию окружающего. Влияние музыки неповторимо, ничем не заменимо. Наряду с художественной литературой, театром, изобразительным искусством она выполняет важнейшую социальную функцию.

Авторы уделяют внимание на важность правильного подбора учебного и художественно-творческого репертуара. Рассматривают каждый из них по отдельности, выделяя важность в обучении и воспитании исполнительского мастерства и мировоззренческое отношение к духовным наследиям народа. При проведении такого вида обучения важно, чтобы учащиеся демонстрировали прогрессивные модели культуры, подлинные художественные ценности, обогащающие духовную жизнь человека. Эстетическое воспитание приобретает все большее значение в процессе формирования полноценной личности в духе духовного возрождения в обществе.

Abstract: The article deals with the issues of musical - aesthetic education of children in school. Musical art is able to influence the feelings of a person, encourages empathy, creates a desire to transform the environment. The influence of music is unique, nothing is interchangeable. Along with fiction, theater, visual arts, it performs an important social function. The authors pay attention to the importance of proper selection of educational and artistic and

creative repertoire. Consider each of them separately, highlighting the importance in training and education of performing skills and worldview to the spiritual heritage of the people.

When conducting this type of training, it is important that students demonstrate progressive cultural models, genuine artistic values that enrich the spiritual life of a person. Aesthetic education is becoming increasingly important in the process of forming a full-fledged personality in the spirit of spiritual revival in society.